

مشاهده

دکتر حسینعلی قربانی امیر

مرکز پردیس شهید رجایی شهرستان بابل استان مازندران

مشاهده، از مهم ترین فنون شناخت کودک و پایه روش های ارزیابی غیر تستی به شمار می رود. از این راه، معلمان و مشاوران مدرسه و همچنین پدران و مادران، می توانند علایق، خصوصیات شخصی و رفتاری دانش آموز را درک کنند و استعداد های ویژه او را دریابند. مشاهده دقیق رفتار دانش آموزان، از وظایف مهم معلم است. کسب مهارت در این زمینه، به تمرین احتیاج دارد و باید دانش آموزان را در شرایط طبیعی مختلف، مورد مشاهده قرار داد.

موقعیت، زمان، و محل مشاهده مهم است. رفتار دانش آموزی که تنها است، با دانش آموزی که در گروه فعالیت دارد، متفاوت است. همچنین رفتار دانش آموز در کلاس، با رفتار وی در کوچه تفاوت دارد. از این نظر باید دانش آموزان را در ساعت های متفاوت روز و در موقعیت ها و محل های مختلف، مورد مشاهده قرار داد تا نتایج مشاهدات، نمونه کاملی از رفتار آنان را مشخص سازد.

لازمه ُ مشاهده، طرح ریزی و فکر منظم است و باید بر اساس اصول مشخص و روش های معنی انجام گیرد و این کار، از هر معلم متوسط، تازه کار و تعلیم ندیده ساخته نیست. یکی از فواید مشاهده این است که انسان، به مطالعه در رفتار انسانی، علاقه مند و به بررسی رفتار فرد، کنجکاو می شود. ولی اگر مشاهده با توجه به اصول مربوط انجام نگیرد، ممکن است نه تنها مفید واقع نباشد، بلکه باعث گمراهی و زیان شود.

اصول و روش های مشاهده

برای اینکه در شناخت و راهنمایی دانش آموز، مشاهده به درستی به کار برده شود، باید در انجام آن، اصول زیر مورد توجه قرار گیرد:

۱- مشاهده باید به صورت دقیق و عمیق انجام پذیرد و از ثبت مشاهدات در حین وقوع رفتارها، اجتناب شود. در جریان مشاهده، باید رفتارهای دانش آموز، را در نظر گرفت و به خاطر سپرد و پس از پایان مشاهده آنها را یادداشت کرد، زیرا داشتن قلم و کاغذ و نوشتن، ممکن است دانش آموز را متوجه موضوع سازد و این امر در رفتار او اثر بگذارد.

۲- ثبت مشاهدات در حین وقوع رفتار، زمانی مجاز است که معلم یا مشاور مدرسه در حالتی خارج از درس دادن یا شرکت در فعالیت های دانش آموز، در گوشه ای دور از چشم دانش آموز، بنشیند و رفتار وی را مشاهده و یادداشت کند. بدیهی است که این امر در صورتی میسر است که محوطه رفت و آمد کودک، محدود باشد. مثل اینکه دانش آموز در محیط داخل کلاس باشد و معلم یا مشاور، بدون جلب توجه دانش آموز، از یکی از منافذ کلاس به مشاهده وی بپردازد.

۳- لازم است هدف مشاهده از قبل روشن شود. مثلاً اگر منظور، شناخت خصوصیات شخصی و رفتاری دانش آموز باشد، باید این خصوصیات کاملاً تعریف شوند و مفهوم هر یک از آنها برای مشاهده کننده مشخص باشد، در این صورت،

چنانچه مشاهده به وسیله افراد مختلف صورت گیرد، نتیجه مشابه به بار خواهد آمد.

۴- در هر وهله، فقط رفتار یک دانش آموز را باید مشاهده کرد؛ زیرا مشاهده گروهی از رفتارها، از دقت مشاهده می کاهد. در مشاهده چندین رفتار، بهتر است از فیلم و ضبط صوت استفاده شود.

۵- انجام مشاهده در وهله های کوتاه و به دفعات زیاد، ما را بیشتر از مشاهدات طولانی و با فاصله زیاد در شناخت واقعی دانش آموز کمک می کند.

۶- بهترین هنگام برای مشاهده، زمانی است که دانش آموز به فعالیت های طبیعی و عادی اشتغال داشته باشد؛ مثل ساعت های ورزش، کار در کارگاه و آزمایشگاه، زنگ های تفریح، و مانند اینها در غیر این صورت، بخصوص افراد بزرگسال، به طریقی رفتار خود را کنترل کنند و ممکن است به صورت عادی خود، اعمال و رفتار نکنند.

۷- در مشاهده، مشاهده گر باید از تعبیر و تفسیر ضمنی، و دخالت دادن عقاید شخصی و تصورات قبلی که درباره فرد مورد مشاهده وجود دارد، پرهیز کند.

۸- بهتر است دانش آموزانی که رفتار آنها به علل غیرعادی است، چه کم و چه زیاد، مثل دانش آموزان ناسازگار و شرور، و دانش آموزان ساکت و آرام، بیشتر مورد مشاهده قرار گیرند.

۹- مشاهده باید طوری انجام گیرد که دانش آموز متوجه این امر نشود؛ وگرنه این عمل در رفتار او اثر خواهد گذاشت.

۱۰- مشاهده اگر همزمان به وسیله دو یا چند نفر انجام گیرد و سپس نتایج مشاهدات آنها با هم مقایسه شود، نتیجه معتبرتری به دست می آید. همچنین لازم است مشاهدات در زمان های متفاوت و موقعیت های گوناگون، به دفعات انجام گیرد و نتایج آنها با هم بررسی شود.

۱۱- معمولاً مشاهده کننده علاقمند است با دانش آموز مورد مشاهده، به گفت و گو بپردازد. لازم است برای جلوگیری از دور شدن از هدف و ادامه یافتن مشاهده، از این عمل اجتناب شود.

تعبیر و تفسیر مشاهدات

تعبیر و تفسیر مشاهده عبارت است از صراحت بخشیدن، با معنا ساختن، کشف روابط و علل رفتارها، و نتیجه گیری. در تعبیر و تفسیر مشاهدات، باید به نکات زیر توجه شود:

۱- **تعبیر و تفسیر مشاهده** باید با احتیاط کامل و مطالعه کافی انجام شود و معمولاً این کار باید به وسیله مشاوران یا معلمان متبحر و مجرب صورت بگیرد.

۲- **تعبیر و تفسیر مشاهده** باید با توجه به اصول و محدودیت های مشاهده انجام شود.

۳- **تعبیر و تفسیر رفتارها**، نباید در ضمن ثبت مشاهدات انجام شود، بلکه مشاهدات باید بدون تأثیر عقاید و نظرات شخصی مشاهده کننده یادداشت شود و تعبیر و تفسیر آنها به صورت جداگانه و براساس گزارش مشاهده، صورت پذیرد.

۴- **تعبیر و تفسیر مشاهده** باید پس از بررسی و مقایسه اطلاعاتی که از دیگر روش های شناخت کودک یا مشاهدات دیگر به دست آمده، انجام گیرد.

۵- **تعبیر و تفسیر رفتارها**، زمانی به درستی انجام می گیرد که در ثبت مشاهدات، اصول لازم رعایت شده باشد. مثلاً در صورتی که ثبت مشاهدات به صورت منظم و دقیق انجام شده نباشد، یا مشاهده، از نظرات و عقاید معلم تأثیر گرفته باشد، یا مفهوم مورد نظر معلم را نرساند، تعبیر و تفسیر نتایج مشاهدات که معمولاً به وسیله خود معلم انجام نمی گیرد، صحیح انجام نخواهد شد و در نتیجه، نه تنها، در شناخت کودک، کمکی نخواهد کرد بلکه باعث گمراهی خواهد شد. از همین رو، لازم است قبل از تعبیر و تفسیر مشاهدات، در نحوه تهیه آنها بررسی لازم به عمل آید.